

SCHELLING'İN FELSEFENİN İLK İLKESİ OLARAK BEN YA DA İNSAN BİLGİSİNDEKİ KOŞULSUZ ÜZERİNE ADLI ESERİNDEKİ SPİNOZA OKUMASI

Oya Esra BEKTAŞ*

ÖZ

Spinoza, Alman düşünce geleneğine ve özel olarak da Alman İdealizmine muazzam etkileri olan filozofların başında gelmektedir. Kant'ın eleştiri süzgecinden geçirdiği Spinoza, Alman idealistleri tarafından yeni bir okumaya tabi tutulmuş, hatta bu okumalar sayesinde ortaya yeni bir Spinoza imgesi çıkmıştır. Bunlar arasında Schelling'in Spinoza okumasının şüphesiz ayrı bir yeri vardır. Onun pek çok eserine damga vuran Spinoza okumaları bir yandan Spinoza'nın nasıl anlaşılması gerektiğine alternatif sunarken bir yandan da Schelling'in kendi felsefesini şekillendirmesinde önemli bir rol oynar. Schelling'in Spinoza ile bağları her bir döneminde ve her bir eserinde kendine özgü bir biçimde şekillenir. Örneğin erken dönem çalışmalarında onun temel probleminin kabaca felsefenin ilk ilkesini bulmak olduğu dikkate alındığında, Spinoza ile etkileşimini belirleyen de bu problem olduğu görülür. Söz konusu problem bağlamında Schelling'in düşüncesinde açık bir biçimde görülen Spinoza etkisi "Felsefenin İlk ilkesi Olarak Ben ya da İnsan Bilgisindeki Koşulsuz Üzerine" adlı eserinde giderek derinleşir. Schelling'in sözü edilen eserde Spinoza'nın töze atfettiği pek çok niteliği Ben'in özsel niteliği olarak sunması, bunu yaparken Spinoza'nın içkinlik düşüncesine, özgürlük düşüncesine ve entelektüel sezgiye yüklediği anlama başvurusu pek çok noktada ondan ne kadar etkilendiğini gösterir. Ancak dikkatli bir inceleme, Spinoza'dan aldığı tüm bu etkilere rağmen Schelling'in tam anlamıyla bir Spinozacı olmadığını da açığa çıkarır. Bu bağlamda sözü edilen çalışma Spinoza'nın Schelling'in düşünsel yolculuğuna nasıl eşlik ettiğini anlamak açısından analiz edilmeye değerdir.

Anahtar Kelimeler: Spinoza, Schelling, Ben, Panteizm Tartışması, özgürlük.

SCHELLING'S READING OF SPINOZA IN OF THE I AS THE PRINCIPLE OF PHILOSOPHY OR ON THE UNCONDITIONAL IN HUMAN KNOWLEDGE

ABSTRACT

Spinoza is one of the philosophers who had tremendous effects on the German philosophical tradition and especially on German Idealism. Spinoza was subjected to a new reading by German idealists. As a result of these readings a new image of Spinoza emerged. Among them, Schelling's reading of Spinoza undoubtedly has a special importance. Spinoza plays a decisive role in most of Schelling's philosophy, both in terms of identifying and solving problems, and the method and language used. Schelling never gave up on Spinoza's way until his later philosophy. Although Schelling expressed his sympathy for Spinoza, he does not also hesitate to criticize the main elements of his system. Schelling's way of reading Spinoza offer an alternative to how Spinoza should be understood, it also plays an important role in shaping Schelling's own philosophy. Spinoza's influence on Schelling differs in each period and in each of his works. For example, considering that his basic problem is roughly the principle of philosophy in his early works, it is seen that this problem determines his interaction with Spinoza. Schelling's approach to this problem through Spinoza gradually deepens in his work called "Of the I as the Principle of Philosophy or on the Unconditional in Human Knowledge". In this context, the mentioned study is worth analyzing in terms of understanding how Spinoza accompanies Schelling's intellectual journey.

Keywords: Schelling, Spinoza, Pantheism Controversy, I, freedom.

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, oyaesrabektas@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0976-8759

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2022 Bahar, sayı: 33, ss. 379-397

Makalenin geliş tarihi: 23.01.2022

Makalenin kabul tarihi: 22.03.2022

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Spring 2022, issue: 33, pp.: 379-397

Submission Date: 23 January 2022

Approval Date: 22 March 2022

ISSN 2618-5784

Giriş

Spinoza'yı anlamak için onu önceki düşünce geleneği kadar kendinden sonra şekillenen düşünce geleneğindeki yeri bakımından değerlendirmek de önemlidir. Sonraki düşüncelerden hareket etmek elbette Spinoza'yı yoruma dayalı ele alma riskini beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte bu yaklaşım tarzı, Spinoza'nın bize ne söylemeye çalıştığını daha iyi çözümlenebilmeyi ve dillendirdiği bazı problemleri daha iyi anlamayı sağlaması bakımından zaman zaman oldukça verimli bir yola dönüşebilmektedir. Bu çalışmada sözü edilen yol izlenecek ve Spinoza'nın düşünceleri ondan sonra gelen ama ondan derinden etkilenen bir filozofun, F.W. Schelling'in Spinoza okumaları üzerinden ele alınacaktır. Ancak onun Spinoza okumaları oldukça geniş bir çalışmanın konusudur. Nitekim Schelling'in erken döneminde kaleme aldığı çalışmalarda Spinoza okumaları ile doğa felsefesi, özdeşlik felsefesi ya da özgürlük felsefesi dönemlerindeki Spinoza okuması aynı değildir. O, problemlere bakış açısına bağlı olarak Spinoza'yı da farklı perspektiflerden ve farklı problemler üzerinden değerlendirmiştir. Spinoza'nın Schelling üzerindeki etkileri, erken dönem çalışmalarından biri olan *Felsefenin İlk ilkesi Olarak Ben ya da İnsan Bilgisindeki Koşulsuz Üzerine*¹ adlı eserinde giderek belirginleşmeye başlar. *Ben Üzerine*'de Schelling'in problemleri belirleme biçiminden, bu problemleri çözmek için izlediği yola ve çözüm aşamasında kullandığı dil ve terminolojiye kadar her noktada Spinoza'nın varlığı açıkça görülür. Ancak bu varoluş tam bir kabullenme bağlamında gerçekleşmez. Schelling Spinoza'ya ne kadar sempati duyarsa duysun pek çok noktada onun düşüncelerine şerh koyduğu da dikkat çeker. O, Hegel'e Spinozacı olduğunu söylemiş olsa da,² bunu hangi anlamda söylediğini analiz ettiğimizde Spinoza'yı bir yandan benimserken bir yandan da onun sıkı bir eleştirmeni olduğu ortaya çıkacaktır. Schelling Spinoza düşüncesini sıkça kendi düşünceleri ile sentezlerken her defasında Spinoza ile hangi noktalarda aralarında kapanmaz bir uçurum olduğunu söylemekten geri kalmaz. Bağlı olduğu Alman idealist düşünce geleneği ve ortaya koyduğu felsefi sistem, onu en azından erken dönem düşüncesinde bir noktadan sonra Spinozacı olmaktan alıkoyar. Bu çerçevede bu çalışmada Schelling'in *Ben Üzerine*'deki Spinoza

¹ Eserin orijinal başlığı *Vom Ich als Prinzip der Philosophie oder über das Unbedingte im menschlichen Wissen*'dir. Türkçe'ye *Felsefenin İlk ilkesi Olarak Ben ya da İnsan Bilgisindeki Koşulsuz Üzerine* şeklinde çevrilebilecek olan eser, bu çalışmada sözcük tasarrufu yapmak adına *Ben Üzerine* şeklinde kısaltılacaktır.

² Johannes Hoffmeister, editör, *Briefe von und an Hegel, Vier Bände, Band I: 1785-1812*, Hamburg: Felix Meiner. 1969, 22.

okumaları bağlamında Spinozacılığının sınırları çizilmeye ve indirgemeci bir yaklaşımdan kaçınılarak onun Spinoza ile olan düşünsel temasları ele alınmaya çalışılacaktır. Burada öncelikli amaç, Schelling'in gözünden Spinoza'nın nasıl anlaşıldığını ortaya koymaktır. Bu amaç gerçekleştirildiğinde Spinoza'nın yanı sıra Schelling'in felsefesine de farklı bakış açıları ile yaklaşma fırsatı doğacaktır.

Fichte'den Spinoza'ya Uzanan Yol

Schelling'in Spinoza ile tanışıklığında Alman düşünce geleneğinin önemli bir etkisi bulunmaktadır.³ Bu gelenek içinde Spinoza üzerinden yürütülen tartışmalar ve bu tartışmaların sonucunda Spinoza'nın konumlandırılma biçimi, Schelling'in Spinoza okumalarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiştir. Söz konusu gelenekte Spinoza'nın ele alınışı, tıpkı kendi yaşadığı dönemde olduğu gibi Spinoza'ya acımasız eleştiriler yönelten bir kitle ortaya çıkarmıştır. Başta verilen bu şiddetli tepkiler daha sonra azalsa da, Spinoza Almanya'da kendisine hem çok sayıda dost hem de düşman edinmiştir.⁴ Almanya'da Spinoza üzerinden sürdürülen tartışmaların odak noktası panteizm olup, Spinoza sıklıkla panteist olmakla itham edilmiştir. Spinoza'nın kendisi bu iddiaya ne derdi bilemeyiz belki ama en azından Jacobi'nin onu açık bir şekilde panteizmle suçladığı bilinmektedir. Hiç kuşkusuz Jacobi için Spinozacılık, panteizmin yöntemsel olarak en mükemmel, en tutarlı ifadesidir, hatta tüm yaklaşımların uygulandığı ve tüm sonuçların çıkarıldığı, ancak değişikliklerle zayıflatılabilen, asla iyileştirilmeyen ifadesidir.⁵

Jacobi, Mendelssohn ile diyalogunda Spinoza düşüncesinin bir analizini yapar. Bu analizde o daha çok Lessing'in Spinozacılığına ve Lessing üzerinden Spinozacılığın yol açtığı tehlikelere dikkat çeker. Scholz'a göre⁶ Jacobi için Spinoza düşüncesinin yarattığı tehlike panteizm olmayıp panteizmin bir sonucu olan ateizmdir. Spinoza'yı Tanrı'nın varlığını rasyonel bir temelde ortaya koymaya çalışmakla ve dolayısıyla ateist olmakla suçlayan Jacobi, bu iddiasını

³ Spinoza'nın Alman düşüncesindeki etkileri öylesine büyüktür ki kendi içinde farklı dönemlere ayrılmakta ve her bir dönemde karşımıza farklı bir Spinoza imgesi çıkmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz, Maria J. Solé, "Almanya'da Spinoza," çeviren Sinem Özer, içinde Spinoza Daima, editör Cemal Bali Akal, İstanbul: Zoe Kitap, 2019, 78.

⁴ Maria J. Solé, "Almanya'da Spinoza," 86-87.

⁵ Heinrich Scholz, editör, *Die Hauptschriften zum Pantheismusstreit zwischen Jacobi und Mendelssohn*, Berlin: Reuther und Reichard, 1916, XIV.

⁶ Heinrich Scholz, *Die Hauptschriften zum Pantheismusstreit zwischen Jacobi und Mendelssohn*, XIX.

Spinoza'nın, sisteminde doğa ile Tanrı'yı özdeşleştirmesine dayandırır.⁷ Bu özdeşlik Tanrı'yı maddi olana indirgerken aynı zamanda onu ortadan kaldırmış olur. Jacobi'ye göre Lessing de Spinoza düşüncesini benimsemekle bir bakıma ateizmin girdabına sürüklenir. Jacobi'nin Lessing'e yönelik suçlamasının temelinde Spinoza'nın entelektüel çevrelerde fazlasıyla ilgi görmeye başlamasından duyduğu kaygının etkili olduğu söylenebilir. Lessing bu çevrelere Spinoza düşüncesini aşılama etkili olması nedeniyle Jacobi'nin asıl hedefi haline gelir.⁸

Solé'e göre⁹ Jacobi'nin Lessing'in Spinozacılığı üzerinden Mendelssohn ile sürdürmüş olduğu diyalogların bir yansıması olarak panteizm tartışmalarının başladığı 1780'ler ve sonrasında Alman felsefesinde Spinoza düşüncesi yeniden çiçeklenmeye başlamış ve pek çok ismi etkisi altına alan bir "Yeni-Spinozacılık" ortaya çıkmıştır.¹⁰ Bu yeni Spinozacılık Alman idealizmini de derinden etkilemiş, bu düşüncenin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.¹¹ Alman İdealizmi içinde ise Fichte ve Hegel ile karşılaştırıldığında Schelling'in Spinoza'dan aldığı etkinin çok daha büyük olduğu kolaylıkla söylenebilir. Onun felsefesi bu anlamda bu Yeni-Spinozacılık'ın bir yansıması, hatta en belirgin yansıması olarak kabul edilebilir. Schelling'in Spinoza'ya hayranlığı kendisi tarafından da açıkça itiraf edilecek kadar büyüktür. Kullandığı terminoloji, ele aldığı problemler ve izlediği yöntem konusunda Spinoza'yı yakından takip eden Schelling'in Fichteci düşünce

⁷ Solé'e göre a-teizm aslında teizmin aşkın bir tanrının varlığına olan inancının bir olumsuzlanmasıdır yalnızca. Aşkın bir tanrı pek çok biçimde yadsınabilmekte ve bu nedenle ateizm de farklı şekillerde formüle edilebilmektedir. Bu belirsizlik ona göre Spinozacılığa da doğrudan aktarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Maria J. Solé, "Almanya'da Spinoza," 88. Frédéric Lenoir'a göre de Spinoza yalnızca yaratıcı bir Tanrı arayışı içinde olan Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanlar'a göre ateisttir. Spinoza belki onların tanrısına inanmamaktadır ama bu onun Tanrı düşüncesine sahip olmadığı anlamına gelmez. Frederick Lenoir, *Spinoza Mucizesi*, çeviren Aslı Sümer, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021, 77.

⁸ Sıkı bir teoloji eğitiminden geçen ve rasyonel düşünme biçiminin ki burada aslında felsefe kastedilmektedir mevcut pek çok probleme yanıt veremeyeceğini düşünen biri için bu kaygı son derece doğaldır. Bu anlamda toplumun ateist düşüncelere kapılmasına yol açacak yaklaşımları göz ardı edip sindiremeyecek olan Jacobi, ateizmi adeta toplumun tepkisini uyandıracak bir silah gibi kullanarak dikkatlerin Lessing'e çevrilmesine yol açar.

⁹ Maria J. Solé, "Almanya'da Spinoza," 99.

¹⁰ Michael N. Forster, "Herder and Spinoza.", içinde *Spinoza and German Idealism*, ed. Eckart Förster et al., Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 59.

¹¹ Copleston'a göre Alman idealizminde Spinozacı panteizm daha dinamik biçimde yeniden ele alınırken onun bir şekilde Kantçı eleştirinin ateşinden geçmesi kaçınılmazdı. Çünkü Kant sonrası Alman idealizmi artık daha fazla töz kavramından başlayamazdı. Copleston, F. Charles. "Pantheism in Spinoza and the German Idealists." *Philosophy* 21, no 78 (1946): 46.

ile bağlarının zayıflamasında dahi Spinoza'nın göz ardı edilemez bir etkisi olduğu söylenebilir. Örneğin Brigit Sandkaulen-Bock'a göre Schelling mutlak kavramını ondan devralmış olsa bile hiçbir zaman tam anlamı ile Fichteci olmamıştır.¹² Klaus-Jürgen Grün'e göre de Schelling'in Spinoza ile olan düşünsel bağı onu Fichteci olmaktan daima alıkoymuştur.¹³ Buradan yola çıkarak onun üzerinde baştan beri etkili olan Spinoza'nın varlığına bir kez daha vurgu yapılabilir.

Ben'in Ontolojik Statüsü

Schelling'in 1794 tarihli *Genel Olarak Felsefenin Formunun Olanaklılığı Üzerine*¹⁴ adlı eseri, genel olarak, kendinden önce Kant ile başlayan bilgimizin temelleri problemini çözmeye adanmıştır. Söz konusu eserde Schelling, Kant, Reinhold, Schulze ve elbette Fichte'nin düşüncelerinin birbiri ile bağına son derece hâkimdir ve Kant'ın felsefesindeki eksikliklerin bu isimler tarafından nasıl ele alındığını, bu konuda ne tür çözümler ileri sürüldüğünü analiz eder. Schelling, bu çalışmasında ilke probleminde o güne dek çözüm bulunamamasının nedeninin, Fichte de dâhil olmak üzere kendinden önceki filozofların epistemolojik bakış açısını aşamamaları olduğuna dikkat çeker. Geçmişin kalıntılarını izlemeyeceğini ileri süren Schelling, *Form Üzerine*'de kendi bakış açısının ontolojik olduğunu göstermeye çalışır. *Ben Üzerine*'de de benzer bir vurguyu sürdüren filozof,¹⁵ Jacobi'yi izleyerek işe felsefenin görevinin “varlığı ortaya çıkarmak ve ortaya koymak” olduğunu belirterek başlar.¹⁶ Varlığa vurgusu onu *Form Üzerine*'de Fichte'den uzaklaştırırken, daha sonra Spinoza ile yollarının kesişmesine de zemin hazırlar. Schelling erken döneminin ikinci

¹² Birgit Sandkaulen-Bock, *Ausgang vom Unbedingten: Über den Anfang in der Philosophie Schellings*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990, 22-23.

¹³ Dalia Nassar, “Spinoza in Schellings Early Conception of Intellectual Intuition,” içinde *Spinoza and German Idealism*, ed. Eckart Förster et al., Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 137.

¹⁴ Eserin orijinal başlığı *Über die Möglichkeit einer Form der Philosophie überhaupt*'tur. Türkçe'ye *Genel Olarak Felsefenin Formunun Olanaklılığı Üzerine* şeklinde çevrilebilecek olan eser, bu çalışmada sözcük tasarrufu yapmak adına *Form Üzerine* şeklinde kısaltılacaktır.

¹⁵ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, ed. Karl Friedrich August Schelling, Stuttgart: J. G. Cotta, 1859, I,1:156.

¹⁶ Bu, eserin başlığında ifade edilen “felsefe ilkesini” ve dolayısıyla bilgi ilkesini kavrama amacın altını oymak değildir. Aksine Schelling'in de keskin bir zihinle fark ettiği gibi felsefenin ve bilginin ilkesi, gerçekliğin (reel olanın) ve varlığın altında yatan ilkeyle aynı olmalıdır. Dalia Nassar, “Spinoza in Schellings Early Conception of Intellectual Intuition,” 140-141.

SCHELLİNG'İN FELSEFENİN İLK İLKESİ OLARAK BEN YA DA İNSAN BİLGİSİNDEKİ KOŞULSUZ ÜZERİNE ADLI ESERİNDEKİ SPİNOZA OKUMASI

Oya Esra BEKTAŞ

çalışması olan *Ben Üzerine*'de felsefenin ilk ilkesinin epistemolojik değil ontolojik olduğu tezini sağlam kılmak adına bakış açısı tümüyle ontolojik olan Spinoza'ya sıkça dönerek ondan destek alır. Nitekim Kantçı bakış açısının varlığı deneyimlemek üzerinde yükselmesine karşın Spinoza bize sadece varlığın kendisinden ve var olmasından söz eder.¹⁷ Schelling'in bu noktada Spinoza'ya yakın durduğunu onun *Etika*'ya yaptığı çok sayıda göndermeden de anlamak mümkündür. Reinhold, Schelling'in Spinozacı eğilimini dikkate alarak onun Fichte'nin sandığı gibi Fichteci olmadığını, Fichte'den çok Spinozacı olduğunu ileri sürer. Ona göre Schelling, Fichte'nin terminolojisini ve düşüncelerini Spinoza'yı yorumlamak adına dönüştürmektedir.¹⁸

Ben Üzerine'de Schelling'in felsefenin ilk ilkesinin ontolojik statüsüne yaptığı vurgu, onu aynı zamanda Kant'ın felsefesindeki eksikleri giderme amacından vazgeçirir. Schelling, Kant'ın felsefesinin, onun içinde kalınarak değil ancak onun üstüne çıkılarak aşılabileceğini varsayar. Bu noktada onun sisteminde Spinoza'ya atıfların hızla arttığı görülür. İlk felsefi eseri sayılabilecek olan *Form Üzerine*'de dahi Schelling Kantçı epistemolojik çizgiyi izlemekten uzak iken *Ben Üzerine* ile birlikte bu mesafe giderek açılır.¹⁹ Schelling'in bu konudaki dayanak noktası çoktan hazır: Spinoza. O, her ne kadar sistemin ilk temel unsurunu Spinoza gibi nesnel bir şey olarak görmese de onun öznel olamayacağı konusunda Spinoza'dan destek alarak Kant'ın felsefesinde eksik olan ilkeyi Spinoza'nın felsefesi aracılığı ile bulduğunu açıkça dile getirmektedir:

"Elbette bildiğimiz son şeyi, dışımızdaki dilsiz bir tablo olarak kabul etmek zorunda kalsaydık (Spinoza'nın karşılaştırmasına göre) elbette bildiğimizi asla bilemezdik; ama eğer bu tüm bilginin koşuluysa, evet, kendi bilgisinin koşuluysa, yani bilgimizdeki tek dolaysız şeyse, o zaman onu tam olarak biliyoruz demektir, çünkü Spinoza'nın "kendini ve karanlığı" aydınlatan ışık olduğunu söyleyebileceği ilkeyi bulduk."²⁰

Burada Schelling'in gönderme yaptığı nokta, hiç şüphesiz Spinoza'nın mutlak tözü öznel olmayan bir varlık olarak temellendirme biçimidir.

¹⁷ Solmaz Zelyut, *Spinoza*. İstanbul: Say Yayınları, 2021, 42.

¹⁸ Dalia Nassar, "Spinoza in Schellings Early Conception of Intellectual Intuition," 137-138.

¹⁹ Bu bağlamda Schelling'in ilk iki eserindeki bu tavır değişikliğini ortaya koyan Birgit Sankaulen-Bock, onun *Form Üzerine*'de Reinhold ve Fichteci deneyim teorisini izlerken *Ben Üzerine* ile birlikte Tübingen Kantçılığına karşı ontolojik bir karşı tavır olarak kendi yolunu çizdiğini vurgulamakta haklıdır. Birgit Sandkaulen-Bock, *Ausgang vom Unbedingten: Über den Anfang in der Philosophie Schellings*, 12.

²⁰ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:155.

Hâlihazırdaki panteizm tartışmalarından haberdar olan ve Spinoza'yı oldukça iyi tanıyan biri olarak Schelling,²¹ felsefenin ilk ilkesinin, kendi dışında bir şey tarafından belirlenmeyen ama tüm diğer bilgilerin onun yoluyla belirlendiği bir yapıda olması gerektiğini iddia ederken bir kez daha Spinoza'nın kendi kendinin nedeni şeklindeki töz tanımlamasına²² başvurur ve böylelikle ilkeyi bilincin belirlenimlerine indirgeyen öznelci tutumun karşısında tavır almış olur. Spinoza ilkeyi bilincin sınırlarına hapsedmeyip bir varlık olarak almakla Schelling'in atmak istediği adımı atmasını kolaylaştırmış olur bir bakıma.

Schelling, *Ben Üzerine*'deki Spinoza etkisini Hegel'e yazdığı mektupta şöyle dile getirir: "Spinozacı oldum. Bunun hangi anlamda olduğunu daha sonra açıklayacağım."²³ Bunun yanı sıra *Ben Üzerine*'de o, Spinoza'nın sisteminin o günün popüler sistemlerine kıyasla kendisine daha saygıya değer görüldüğünü şöyle dile getirir:

"...Spinozacı sistem, tüm hatalarına rağmen, cüretkâr sonuçları nedeniyle, benim için, tüm olası sistemlerin paçavralarından yamalanmış, tüm gerçek felsefenin ölümü haline gelen kültür dünyamızın popüler koalisyon sistemlerine kıyasla çok daha saygındır."²⁴

Burada Kant ile Spinoza sistemlerinin bir karşılaştırmasını yapan filozof, Kant'ın sisteminin güvenilir bir liman gibi algılandığını, böyle bir algı içinde olan kişilerin aslında hakikati aramak için yola çıkmak yerine ürkekçe demir atmaya seçenler olduğuna vurgu yapar. Bunun karşısında Spinoza'nın sistemine neden daha yakın durduğunu açıklayan Schelling, gelecek kuşaklar, gerçekleri özgürce karşılamaya cesaret eden kişiyi kayalıklarda veya kumsallarda gemi enkazından

²¹ Felsefesinin ilk adımlarından itibaren Spinoza ile düşünsel anlamda derin temas halinde olan Schelling, Jacobi'nin başlattığı panteizm tartışmalarına da bu bağlamda dolaylı olarak dâhil olur. Hatta o, Jacobi'nin Spinoza'yı hangi noktalarda yanlış yorumladığını göstermek adına panteizm tartışmasını enine boyuna yeniden ele alır. Orijinal başlığı *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit und die damit zusammenhängenden Gegenstände* olan ve Türkçe'ye *İnsan Özgürlüğünün Doğası ve Bununla Bağlantılı Konular Üzerine Felsefi Soruşturmalar* olarak çevrilebilecek olan eserinde Jacobi'ye karşı Spinoza'nın panteizmini savunurken iki temel iddia öne sürer. Bunlardan ilki Spinoza'nın bireysel varlıkları, yani modları Tanrı'nın kendisi ile özdeş tutmadığı, ona indirgemediğidir. Bundan yola çıkarak öne sürdüğü ikinci iddia ise Spinoza'nın Tanrı'yı her şey sayıp bireysel varlıkları hiçliğe indirgemediğidir Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:338-341.

²² Spinoza, *Etika*, çeviren. Hilmi Ziya Ülken. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2011, 31.

²³ Johannes Hoffmeister, *Briefe von und an Hegel, Vier Bände, Band I: 1785-1812*, 22.

²⁴ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:151-152.

korkan ve güvenli bir koyda kalıcı olarak demir atmaya tercih edenlerden daha adil yargılayacaktır, der.²⁵ Burada Schelling, Kant eleştirisinden hareketle epistemolojik geleneğin içinde empirik *Ben*'in bilme kapasitesine hapsedilmiş bir felsefeden bizi kurtaracak olanın Spinozacı ontolojik bir tavır olduğuna gönderme yapıyor gibi görünmektedir.

Schelling'in Spinoza sempatisi *Ben Üzerine*'de Spinoza'nın *Etika*'sı ile ilgili düşüncelerini ortaya koyduğunda da kendini gösterir: "Umarım bana Spinoza'nın *Etika*'sının bir muadili yazma fikrini gerçekleştirmemin mümkün olacağı mutlu bir zaman verilir." diyen Schelling²⁶ her ne kadar geometrik düzene sahip bir etik tasarlamasa da en azından *Ben Üzerine*'de varlığın geometrik düzenine başvurur ve *Etika*'dakine benzer bir biçimde *Ben*'in varlığını aksiyomatik ilkeler yoluyla temellendirme yoluna gider. Bunun yanı sıra Schelling, *Etika*'nın bir ahlak kitabı olmadığını, Spinoza tarafından varlığın doğasını anlamaya adanmış bir kitap olarak tasarlandığının da tümüyle farkındadır.²⁷ Bu farkındalıkla Schelling, *Ben Üzerine*'nin *Ben*'in bilme biçimlerine değil de varlığına odaklanır. Ancak Schelling, Spinoza'ya tüm sempatisine rağmen *Ben Üzerine*'de sisteminin temel unsurunu Spinoza'nın tözüne karşıt bir biçimde tasarlamakla aynı zamanda yazacağı *Etika*'nın Spinoza'nın *Etika*'sından farklı olduğunu da ortaya koyar.

Ben-olmayan'ın Varlık Koşulu Olarak Ben

Schelling, Hegel'e yazdığı 1795 tarihli mektupta²⁸ Spinoza'nın *Etika*'sının muadilini ortaya koymaya çalıştığından söz ederken böyle bir çalışmanın felsefenin en yüksek ilkelerini, teorik ve pratik aklın birleştiği ilkeleri sunması gerektiğine vurgu yapar.²⁹ Schelling'in zihnindeki *Etika* tasarımı, onun Spinoza'nın sisteminin tüm unsurlarını eleştirmeksizin benimsemediğini

²⁵ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämtliche Werke*, I,1:152.

²⁶ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämtliche Werke*, I,1:159.

²⁷ Diego Tatián, *Spinoza Bir Başlangıç*, çeviren. Ali Dokuzlu, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2019, 64.

²⁸ Johannes Hoffmeister, *Briefe von und an Hegel, Vier Bände, Band I: 1785-1812*, 14.

²⁹ Schelling bu planını gerçekleştirmek için bir teşebbüste bulunsa da tamamlayamadı. Ama Annemarie Pieper'e göre zaten Schelling'in 1795 yılı boyunca yazdığı ve Spinoza'yı eleştirel bir şekilde ele aldığı yazıları, planlanmış girişime o kadar çok referans içerir ki, bunlar gerçekleştirilmesi planlanan etik sisteminin ana hatlarıyla yeniden oluşturulabileceği bir ön çalışma olarak yorumlanabilirler. Pieper, A., "Ethik à la Spinoza" *Historisch-systematische Überlegungen zu einem Vorhaben des jungen Schelling, Zeitschrift für philosophische Forschung* 31, no 4, (1977): 545.

göstermesi açısından oldukça önemlidir. O, hayata geçiremediği bir *Etika* yazma planında aslında Spinoza'nın sisteminin temellerini zedeler, çünkü sistemin temeline Spinoza'nın tözünün (kendi ifadeleri ile Ben-olmayan'ın) yerine *Ben*'i koyar ve Spinoza ile aralarındaki kapanmaz uçurumu şu sözlerle dile getirir: "Spinoza için evren her şeydi, benim içinse *Ben* (her şeydir)."³⁰ Bu kökten değişim de göstermektedir ki Schelling, aslında Spinoza'yı sistemini kurmak adına biçimsel anlamda model alırken içerik anlamında tümüyle kendine özgü bir sistem ortaya koymaya çalışmaktadır.

Spinoza'nın hakkını teslim eden Schelling, onun her şeyden önce tüm saflığı içinde kökensel bir töz kavramını ilk ortaya koyan isim olduğunu vurgular. Spinoza başlangıçta tüm varoluşun saf, değişmez bir kökensel varlığa dayanması gerektiğini, meydana gelen ve ortadan kalkan her şeyin kendi başına var olan bir şeye dayanması gerektiğini, bu sayede var olan her şeyin varlığın birliğine varacağını görmüştür. Schelling'e göre problem Spinoza'ya tüm varlığın bu koşulsuz, değişmez ilk örneğini ancak bir *Ben*'de düşünülebileceğinin gösterilmemesi olmasıdır.³¹ Spinoza bu noktaya erişememiş olsa da onun sisteminin temel bileşenleri Schelling için oldukça önemlidir ve o, pek çoğunu kendi sistemine uyarlar. Örneğin Schelling'in sisteminin ilk ilkesi, yani tüm gerçekliğin onda bulunduğu bütünlük olan *Ben*, koşulsuz olduğu için tıpkı Spinoza'nın tözü gibi kendi kendisinin nedenidir ve yine Spinoza'nın tözü gibi kendinde birliktir. O, mutlak birliğinden dolayı tüm gerçekliği kendi içinde taşır.³²

Ben, gerçekte her şeyi üreten ve her şeyde etkin olan güçtür.³³ Spinoza'nın güce atfı ve tözün yani Tanrı'nın özünü güç olarak tanımlaması,³⁴ Schelling'i öylesine etkilemiştir ki o, bu gücü "Spinoza'nın sistemindeki en yüce fikir" olarak adlandırır ve bir dereceye kadar onu mutlak *Ben* ile özdeşleştirir.³⁵ Spinoza için varlığın varlıkta kalmasını ve varlığını zenginleştirmesini sağlayan ve bu anlamda *Etika*'yı bir yaşama sanatına dönüştüren güç,³⁶ Schelling için de varlığın vazgeçilmez unsuru, onun biricik koşuludur. Ancak bu güç, Spinoza'dan farklı olarak Schelling tarafından *Ben*'in özü olarak kabul edilir. Yaşamın itici gücü *Ben*-

³⁰ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:151.

³¹ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:194.

³² Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:160-163.

³³ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:199.

³⁴ Spinoza, *Etika*, 67.

³⁵ Dalia Nassar, "Spinoza in Schellings Early Conception of Intellectual Intuition," 152.

³⁶ Diego Tatián, *Spinoza Bir Başlangıç*, 64.

olmayan'da bulunmaz, tersine *Ben*'e özseldir, o ortadan kalktığında *Ben*, varlığını yitirecektir. Schelling'in sisteminde güç, *Ben*'in kendisi ile özdeş olduğundan ve her şey sadece *Ben* içinde ve *Ben* için olduğu dikkate alındığında onun Spinozacı düşünceyi tümüyle benimsemekten uzak olduğu açıkça görülür. Öyle ki Schelling, bu karşıtlığı vurgularcasına *Ben*'in nedenselliğinin tüm sonsuzluğu ve hiçliği dolduran ve kendi alanında karşıt olan hiçbir şeye, hatta *Ben-olmayan*'a bile tahammül etmeyen mutlak güç olduğundan söz eder.³⁷

Schelling gücü *Ben*'e atfetmiş olsa da bu *Ben* Spinoza'nın tözü gibi şeylerin içkin nedenidir. Hatırlanacağı gibi Spinoza da *Etika*'da Tanrı'nın kendisinde olan bütün şeylerin nedeni olduğu, onun dışında bir şey olmadığı için de onun her şeyin içkin nedeni olduğu sonucuna varmaktaydı.³⁸ Bu noktada dilin sınırlılığına gönderme yapan Schelling, başka bir kelime olmadığı için, ortaya koymaya ilk neden adını verirken ve kendisinden başka hiçbir şeyi değil, kendinde her şeyi kabul eden bir nedene içkin neden adını verirken, o zaman *Ben*, var olan her şeyin içkin nedenidir, der.³⁹ Bunun yanı sıra Schelling'in *Ben*'i yine Spinoza'nın tözü gibi reel bir gerçekliğe sahiptir. *Ben* her ne ise gerçekliğe sahip olduğu için odur ve onun özü varlığıdır, çünkü varlığını (özünü) yalnızca sonsuz gerçekliğe borçludur. *Ben*, ancak tüm gerçekliğin ilk nedeni ona gerçeklik kazandırdığı ölçüde vardır. Bu nedenle *Ben* sadece varlığın ilk nedeni değil, aynı zamanda var olan her şeyin özüdür. Çünkü var olan her şey ancak ne ise onun aracılığıyla, yani özü, gerçekliği aracılığıyla vardır ve gerçeklik sadece *Ben*'dedir.⁴⁰ Yine burada Spinoza'nın tözünün özünün zorunlu olarak varlığı kuşattığını hatırlamakta fayda vardır.⁴¹ Böylelikle Schelling'in mutlak *Ben*'i, özü gerçekliği aracılığı ile var olan diye tanımlamasında Spinoza etkisi daha açık görülebilir.

Görüldüğü gibi Spinoza töz fikrine/düşüncesine ne anlam yüklüyorsa Schelling de *Ben*'e o anlamları yükler ama mantıksal bakımdan kendi *Ben*'inin, bu nitelikleri Spinoza'nın tözüne kıyasla çok daha iyi taşıdığı vurgular. Spinoza kendi kendinin nedeni olan tözü *Ben*'in dışında bir varlık olarak, Schelling'in terminolojisi ile ifade edilecek olursa bir *Ben-olmayan* olarak ortaya koymuştur. Schelling, felsefenin temelindeki ilkenin nesne olamayacağı konusunda herhangi bir şüphe duymaz. Ona göre nesne özneye gereksinim duymakla koşullu bir

³⁷ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:201.

³⁸ Spinoza, *Etika*, 54.

³⁹ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:195.

⁴⁰ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:195.

⁴¹ Spinoza, *Etika*, 32.

şeydir ve koşullu olan bir şey, kendi kendisinin nedeni olamaz.⁴² O, bunu şu şekilde de ifade eder: "...bir nesne olduğu sürece, gerçekliği asla kendisi değildir; çünkü o, ancak gerçekliği kendisi için başka bir şey tarafından belirlendiği ölçüde bir nesnedir: evet, bir nesne olduğu sürece, nesne olduğu bir şeyi, yani bir özneyi zorunlu olarak varsayar".⁴³ Dolayısıyla Schelling'e göre şey ya da nesne olmak kendi kendisinin nedeni olan bir şeyin varlığını ortaya koymada bir çelişki yarattığından Spinoza'nın ileri sürdüğü kendi kendisinin nedeni olan tözü, tözün tanımı ile çelişmektedir.⁴⁴

Buradan yola çıkan Schelling, Spinoza'nın töz tanımına uygun olanın olsa olsa ne özne ne de nesne olabilen, bunların koşulluluk alanına dahil olmayan bir varlık olması gerektiğini ileri sürer. Schelling'in bakış açısından ele alındığında mutlak *Ben* tüm koşulları koşullayan şey olmakla ilişkilerin ötesinde olmak zorundadır. Bu bağlamda Kantçı terminoloji ile ifade edilecek olursa mutlak *Ben*, düşünce ve gerçekliğin bütünü olarak her kategoriye aşan, önceleyen zemindir.⁴⁵ Bu mutlak *Ben*, kendi başına kendi kendini koyabilecek kapasiteye sahip olmayan *Ben-olmayan*'ın da varlık koşuludur.⁴⁶ Schelling, çalışmasının ilerleyen kısımlarında buna bir kez daha vurgu yapar ve "*Ben* olmadan, en azından mantıksal *Ben* olmadan benim için hiçbir şey düşünülemez ve mantıksal *Ben*, bir *Ben-olmayan* tarafından üretilemez, ancak *Ben-olmayan* yalnızca mutlak bir *Ben* tarafından üretilebilir." der.⁴⁷ Schelling'e göre Spinoza'nın dogmatizmi *Ben-olmayan*'ın kendi gerçekliğini sağlayabileceğini kanıtlamaz, onun kanıtladığı tek şey *Ben-olmayan*'ın mutlak *Ben*'e karşıt olduğudur. Bugüne dek, der Schelling, hiçbir dogmatist, *Ben-olmayan*'ın kendisine gerçeklik verebileceğini ve salt mutlak bir *Ben*'e karşıtlık dışında herhangi bir anlama gelebileceğini kanıtlayamamıştır. Spinoza da bunu başaramamıştır, onun yaptığı daha çok kendi mutlak kavramının izinde onu doğrudan bir mutlak nesneye yerleştirmesi ve koşulsuz kavramını kabul eden herkesin, bunun zorunlu olarak bir *Ben-olmayan*'da yer alması gerektiğine inanarak onu izleyeceğini varsaymış olmasıdır.⁴⁸

⁴² Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:164.

⁴³ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:165.

⁴⁴ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:165.

⁴⁵ Franz Wolfinger, *Denken und Transzendenz, zum Problem ihrer Vermittlung: der unterschiedliche Weg der Philosophien F.H. Jacobis und F.W.J. Schellings und ihre Konfrontation im Streit um die Göttlichen Dinge (1811/12)*, U.K.: Lang, 1981, 154.

⁴⁶ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:171.

⁴⁷ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:206-207.

⁴⁸ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I, 1:171.

Spinoza'nın problemi ilkeyi nesnel bir şey olarak kabul etmekten çok mutlak olanı bütünüyle *Ben*'den bağımsız, *Ben*'in ötesinde varsaymasıdır. Bu durum, Schelling'in çıkarımını izleyecek olursak, Spinoza'nın töz tanımı gereği kendi kendine yeten, kendi kendinin nedeni olan bir varlıktan söz etmesine rağmen, bu varlığı tözün tanımına uygun bir şekilde ortaya koyamaması anlamına gelecektir. Nitekim *Ben*'i kendi içinde barındırmayan, sadece kendine karşıt bir şey olarak koyan bir *Ben-olmayan*'ın kendi kendinin farkına varma olasılığı söz konusu değildir ve bu, ilkede bir eksikliği ortaya koyar. Çünkü Bowie'nin de vurguladığı gibi bilenin bildiğinden fazla bir şey olması gerekir.⁴⁹ Ama Spinoza'nın *Ben-olmayan* olarak adlandırılan tözü, böyle bir düzeye ulaşma kapasitesine sahip değildir. Schelling *Ben Üzerine*'nin devamında bu iddiasını farklı bir perspektiften bir kez daha temellendirme çabasını sürdürür:

“...dogmatizm, her ne kadar karşıt olarak değil de basitçe koyulan bir *Ben-olmayan*'ı düşünebildiğini iddia etse de, eğer zihinde mevcut olan bir mutlak karşıtlık düşüncesi olmasaydı ve eğer mutlak *Ben* yoluyla koyulan ve *Ben-olmayan*'a ödünç verilen bir karşıtlık olmasaydı, salt mutlak olarak konulan bir *Ben-olmayan*'ı düşünmek onun için olanaksız olurdu.”⁵⁰

Kısacası Schelling'e göre *Ben-olmayan*'ın varlık koşulu dahi *Ben* olduğuna göre Spinoza'nın töz kavrayışındaki eksiklikler felsefenin ilkesinin, sistemin ana unsurunun *Ben* olduğunun kabulü ile giderilebilir.

Özgürlüğün Olanaklılığı

Schelling için Spinoza'nın felsefesinde *Ben-olmayan*'ın sistemin merkezine koyulmasının yarattığı asıl problem, *Ben*'in en önemli özelliği olan özgürlüğü olanaksız hale dönüştürmesidir. Çünkü eğer *Ben*, Spinoza'nın sisteminde olduğu gibi mutlak olandan başka, ona karşıt bir şey ise bu durumda mutlak olanın otonomisini ve kendiliğindenliğini paylaşamaz. Bu durumda hem mutlak olana hem de diğer şeylere bağımlı olur ve özgürlüğü olanaklı olmaz.⁵¹ Schelling'e göre tüm bilginin ve tüm bir koşullar zincirinin dayanak noktası

⁴⁹ Andrew Bowie, *Schelling and the Modern European Philosophy: An Introduction*, London: Routledge, 2001, 23.

⁵⁰ Frederick Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:187-188.

⁵¹ Alan White, *Schelling: An Introduction to the System of Freedom*, New Haven: Yale University Press, 1983, 11.

başka hiçbir şey tarafından koşullandırılmamış olmalıdır. Eğer bilgimizin onu kendi gücüyle ayakta tutacak bir dayanağı yoksa sürekliliği de olmaz. Bunu olanaklı kılacak biricik şey ise özgürlüktür. Eğer tüm felsefenin başı ve sonu özgürlük ise felsefenin ilk ilkesi olarak *Ben*'in özü de zorunlu olarak özgürlüktür.⁵² Mutlak *Ben* buna bağlı olarak felsefenin en yüksek ilkesi olarak nesne ile koşullanmayıp özgürlük yoluyla koyulduğu ölçüde mutlak *Ben*'dir.⁵³

Varlığın özü özgürlük olup özgürlüğün de bu bağlamda Schelling için kurtarılması gereken en önemli şey olduğu düşünüldüğünde onun Spinoza'yı tözü *Ben-olmayan* olarak ele alması nedeniyle niçin eleştirdiği ve ilkeyi neden *Ben* olarak temellendirdiği daha anlaşılır hale gelir. Spinoza özgürlüğün ancak doğasının zorunluluğu ile var olana ve etkinliği yalnızca kendisi ile gerektirilmiş olana özgü olduğunu söyler.⁵⁴ Bir başka ifade ile Spinoza'nın özgürlüğe yüklediği anlam, en fazla Tanrı'nın saf eylem olduğu ve eylemenin dışında bir seçeneği bulunmadığı, eylediğinde kendi doğasına yöneldiği için de özgür olduğu şeklinde anlaşılabilir.⁵⁵ Spinoza, *Etika*'nın on yedinci önermesinde tek özgür neden olarak Tanrı'nın var olduğunu söyleyerek bunu açıkça ortaya koyar.⁵⁶ Schelling, her ne kadar Spinoza'nın bu özgürlük anlayışına karşı çıkmasa da söz konusu özgürlüğün Spinoza'nın tözüne atfedilemeyeceği konusunda nettir. O, özgürlüğün Spinoza'nın tözünün özü olamayacağını gösterebilmek ve Spinoza'daki çelişkiyi çözebilmek adına öncelikle özdeşlik ve özgürlük arasında nasıl bir bağ olduğunu ortaya koymaya çalışır ve bu bağın olmadığı durumda ortaya çıkan açmazları analiz eder.

Schelling'e göre yalnızca kendi aracılığıyla olan, kendisine özdeşlik biçimini verir, çünkü yalnızca mutlak olarak var olan, tam da özünde özdeşlik aracılığıyla, yani kendi aracılığıyla koşullanır; öte yandan, diğer her varlık kendisi dışında bir şey tarafından belirlenir. Buna karşın kendi kendisi ile özdeş olan *Ben*, tüm bilgiyi birlikli ve sürekli kılandır. Mutlak *Ben*, özdeşliğin $A=A$ şeklinde sembolize edilen tüm formunun sağlayıcısıdır. Bu form, *Ben*'i önceleseydi, bu durumda *A*, *Ben*'de neyin koyulduğunu değil, yalnızca onun dışında ne olduğunu verecekti. Sonuç olarak bu form nesnelere formu haline

⁵² Frederich Wilhelm Joseph, *Sämtliche Werke*, I,1:177.

⁵³ Reinhard Lauth, *Die Entstehung von Schellings Identitätphilosophie in der Auseinandersetzung mit Fichtes Wissenschaftslehre (1795-1801)*, München: Karl Alber. 1975, 17-18.

⁵⁴ Spinoza, *Etika*, 32.

⁵⁵ Çetin Balanuye, *Spinoza Bir Hakikat İfadesi*, İstanbul: Say Yayınları, 2019, 97.

⁵⁶ Spinoza, *Etika*, 51.

gelecekti ve hatta *Ben* bile onun tarafından belirlenen bir nesne olarak onun altında duracaktı. *Ben*, bu durumda mutlak değil, koşullu olacaktı ve *Ben-olmayan*'ın bir modifikasyonuna dönüşecekti.⁵⁷ Bu durumda *Ben*, koşulsuzluğu dışında belirlenemez, çünkü o, mutlak koşulsuzluğu dolayısıyla *Ben*'dir. Eğer özdeşlik mutlak *Ben*'in bir özelliği ise bu durumda *Ben*'in özü özgürlüktür, yani o, bir şey olarak değil de mutlak *Ben* olarak kendi kendini mutlak gücü yoluyla koymadığı sürece düşünülemez. Mutlak *Ben* şeylerin yaratıcı nedenselliği olduğu sürece ve her şey varlık kaynağını *Ben*'de bulduğu sürece o yaratıcı güçtür ve bu güç aslında onun yaşamsallığına bir göndermedir. Schelling belki de yaşamsallığa verdiği önem dolayısıyla Spinoza'dan söz ederken, Lessing'in de vurguladığı gibi onun ölü bir köpek olmadığını vurgulasa da⁵⁸ Spinoza'nın yaşamak için yeni bir şeye ihtiyaç duyduğunu ileri sürmektedir. Spinoza'nın *Ben-olmayan*'ından farklı olarak *Ben*'in yaşamsallığının dışında hiçbir şeyin olmaması mutlak *Ben*'e sonsuz bir güç verirken, bu sonsuzluk, o her şey olduğu ve kendi kendini belirlediği, kendi dışında bir belirlenim olmadığı için aynı zamanda özgürlüğe işaret eder.⁵⁹

Schelling, özgürlüğün *Ben-olmayan* yoluyla ortaya koyulamayacağı konusunda Spinoza'yı eleştirse de *Ben*'in özgürlüğünün nasıl bilineceği konusunda akıl yürütürken yine Spinoza'ya başvurur. Hatırlanacağı gibi Spinoza *Etika*'da varlığın bilinmesinden söz ederken üç tür bilme düzeyi olduğuna dikkat çeker. İlki duyuşal bilmenin karşılığı olan hayal gücüdür, ikinci bilme türü akılsal bilmedir ve üçüncüsü entelektüel sezgidir. Spinoza, burada tözün hayal gücü ya da akıl yoluyla değil entelektüel sezgi ile bilinebileceğine ve diğer iki bilme biçiminin niçin tözün doğasını kavramada yetersiz kaldığına dair açıklamalarda bulunur. Ona göre bunlar arasında dış dünyanın bilgisini edindiğimiz bilgi türü olan hayal gücü yanıltıcı ve yetersizdir. İkinci bilme düzeyi olan akılsal bilme yeterli ve zorunludur, onun yoluyla kavramların bilgisini elde ederiz. Üçüncü bilme türü ise duyuşal olanı ve kavramı aşar. Bu bilme düzeyi Spinoza'nın ifade ettiği haliyle Tanrı'nın belirli niteliklerinin biçimsel özünün yeterli bir fikrinden, şeylerin özünün yeterli bilgisine uzanan bir bilgidir.⁶⁰

Schelling, formel anlamda ele aldığımızda Spinoza'nın bilgi düzeylerine ilişkin açıklamalarının hepsine sadıktır ve her bir bilme düzeyinde Spinoza'ya

⁵⁷ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:178.

⁵⁸ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:151.

⁵⁹ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämmtliche Werke*, I,1:179.

⁶⁰ Spinoza, *Etika*, 113-114.

benzer temellendirmeler yapar. Spinoza gibi Schelling de daha çok ikinci ve üçüncü düzey bilme biçimi üzerinde durur. Spinoza'nın entelektüel sezginin kavramı aştığı düşüncesini hiç tereddütsüz kabul eden Schelling'e göre mutlak olan, kendisinden daha yüksek bir şey aracılığıyla düşünülemediği gibi, genel bir kavram altına da sokulamaz. Genel olarak kavram, çokluğu birlik içinde toplayan bir şeydir. Bundan dolayı Mutlak ister saf isterse soyut olsun bir kavram olamaz, o sadece mutlak birliktir. Mutlak olanı bir kavram olarak alan kimse, onun hakkında hiçbir şey bilmiyor demektir. Onu kanıtlanabilir bir kavrama dönüştürmek isteyen kişi için mutlak olan, koşulsuzluğunu yitirecektir. Oysa bu onun tanımlama biçimi ile olduğu kadar var olma biçimi ile de çelişir. Mutlak hiçbir zaman kanıtlanabilir kavramlar alanına girmez. Kanıtlanabilecek her şey, daha önce kanıtlanmış bir şeyi ya da artık kanıtlanamayacak en yüksek olanı gerektirir. Dolayısıyla mutlak olanı kanıtlamak isteyen kişi onu ortadan kaldırırken onunla birlikte özgürlüğü ve mutlak özdeşliği de ortadan kaldırmış olur.⁶¹

Schelling'e göre kavram yoluyla bilgisine erişmeyeceğimiz ve empirik alanda bulunmadığı için kanıtlanamayacağımız ilkenin yine de bizim tarafımızdan bilindiği açıktır. Nitekim onun koşulsuz ve dolayısıyla kanıtlanamaz olduğunu dahi bir şekilde biliyoruz. Bu durumda koşullu olmayan, kavram yoluyla erişilemeyip yalnızca sezgi yoluyla belirlenebilir, ancak bu sezgi, duysal değil entelektüel sezgidir. Schelling, entelektüel sezgi biçiminin en üst bilme biçimi olduğu konusunda Spinoza ile hemfikirdir. Varlığın kavramsallaştırılamayacağı noktasında Spinoza düşüncesinden yardım alan ve felsefi soruşturmanın nihai amacının hiçbir zaman kavramsallaştırılamayacak, açıklanamayacak, geliştirilemeyecek mutlak varlığı ortaya çıkarmak olduğunu ileri süren Schelling için Spinoza'nın problemi entelektüel sezgi yoluyla bilinebilecek olanın *Ben-olmayan* olduğunu iddia etmesidir.⁶² Ona göre entelektüel sezgi yoluyla *Ben-olmayan* değil, ancak *Ben* bilinebilir.⁶³

⁶¹ Frederich Wilhelm Joseph, *Sämtliche Werke*, I,1:184.

⁶² Frederich Wilhelm Joseph, *Sämtliche Werke*, I,1:185-186.

⁶³ Schelling'in sisteminin temelini *Ben-olmayan*'ın yerine *Ben*'i koymasının gerekçesi entelektüel sezgidir. Hatta Schelling'in bu sezgi biçimine dair açıklamalarının kaynağı sanıldığı gibi Fichte değil, Spinoza'dır. Dalia Nassar, "Spinoza in Schellings Early Conception of Intellectual Intuition," 138-139.

Sonuç

Felsefe tarihinde Spinoza'ya Schelling kadar yakın duran çok az filozof vardır. Schelling'in erken dönem çalışmalarında kendi özgün sistemini kurarken gereksinim duyduğu terminolojiyi oluşturmasını, problemleri fark etmesini ve bu problemlere yönelik nasıl bir tavır alması gerektiğini onun kulağına fısıldayan hiç şüphe yok ki çoğu kez Spinoza'dır. Bu çalışmanın merkezinde yer alan *Ben Üzerine* de bunun ilk ve en somut örneği sayılabilir. Schelling'in Spinoza'dan kaynağını alan ontolojik bakış açısı, onun varlığın birliğine, kendi kendisinin nedeni oluşuna ve güç ile özdeş olmasına yaptığı vurgu ile birleştiğinde eserde Spinoza'nın her noktada varlığı hissedilir. Ancak bu başvuru genellikle biçimsel düzlemde kalır. Nitekim Schelling tüm sempatisine karşın Spinoza'ya en yakın durduğu noktada aslında ondan ne kadar farklı bir biçimde düşündüğüne ilişkin bir bakış açısı sergiler. Onun Spinoza'dan ayrıldığı noktalardan en önemlisi sistemin temel ögesini anlama biçimi ile ilgilidir. Schelling, felsefenin ilk ilkesinin *Ben* olduğunu ileri sürer ve Spinoza'nın tözünü, *Ben*'in karşısında bir *Ben-olmayan* olarak nitelendirir. Onun ortaya koyduğu bu dönüşüm, basit bir terminolojik tercihten ibaret olmayıp Spinoza'nın sisteminin tümüyle reddine kadar giden kökten bir bakış açısı değişikliğine işaret etmektedir. Her ne kadar *Ben*'in bütün özellikleri Spinoza'nın tözünden ödünç alınmış olsa da Schelling *Ben-olmayan*'ı, yani Spinoza'nın tözünü *Ben*'e ikincil kılmakla adeta Spinoza'nın sisteminin temellerini alaşağı eder. Schelling'in Spinoza'nın *Etika*'sının muadilini yazma amacında da bu dönüşüm rol oynar. *Ben-olmayan*'ın değil de *Ben*'in merkezde olduğu bir bakış açısı haliyle Spinoza'nın *Etika*'sının sunduğundan bambaşka bir varlık düzeni ortaya çıkaracaktır. Bu düzenin en önemli ögesi ise Schelling'in Spinoza sisteminde çelişkili bir biçimde temellendirilmeye çalışılan özgürlüktür. Özgürlük, Schelling'in felsefesinde *Ben*'in varlığına bağlı olarak olanaklılık ve hatta gerçeklik kazanır. Özgürlüğün bilinmesini de var olması kadar önemli gören Schelling, bu noktada bir kez daha Spinoza'ya döner ve onun varlığın ancak entelektüel bir sezgi ile bilinebileceği düşüncesini ondan ödünç alır. Ancak bu sezgi, Spinoza'nın sisteminde olduğu gibi *Ben-olmayan*'ın değil, *Ben*'in bilinmesinin bir aracı olur. Dolayısıyla bu çalışmaya konu olan *Ben Üzerine* adlı eserinde de çok sık karşılaştığımız Spinoza'nın sisteminin içerdiklerine ilişkin tüm Schellingçi itirazlar bize aslında Beiser'in de ifade ettiği gibi Schelling'in Spinoza ilgisinin yalnızca bir flörtleşmeden ibaret olup⁶⁴ bunun

⁶⁴ Frederick Beiser, *German Idealism: The Struggle against Subjectivism 1781-1801*, Cambridge: Harvard University Press, 2002, 472.

ötesine geçemeyeceğini göstermektedir. Ancak bu flörtleşme hem Spinoza'nın öneminin bir kez daha anlaşılmasına hem de Schelling'in çalışmalarının şekillenmesine etkisi dikkate alındığında oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra Schelling'in Spinoza ile olan bağı, burada erken dönem çalışmalarından yalnızca *Ben Üzerine* ile sınırlandırılmış olsa da başlangıçta belirtildiği gibi erken dönem düşüncesi de dâhil olmak üzere Schelling'in sonraki felsefi gelişim dönemlerinin her biri ve bu dönemlere ait her bir eserdeki Spinoza ayrıca incelenmeye değer görünmektedir. Bu dönemlerde Spinoza problemi kendi başına bir çalışmaya konu olacak kadar kapsamlıdır. Burada ele alınan kısım sonraki çalışmalar açısından bir giriş niteliğinde olup Schelling'in Spinoza ile ilişkisine dair genel çıkarımlar ortaya koymaktadır.

SCHELLING'İN FELSEFENİN İLK İLKESİ OLARAK BEN YA DA İNSAN BİLGİSİNDEKİ
KOŞULSUZ ÜZERİNE ADLI ESERİNDEKİ SPİNOZA OKUMASI
Oya Esra BEKTAŞ

KAYNAKÇA

Balanuye, Çetin. *Spinoza Bir Hakikat İfadesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2019.

Beiser, Frederick. *German Idealism: The Struggle against Subjectivism
1781-1801*. Cambridge: Harvard University Press, 2002.

Bowie, Andrew. *Schelling and the Modern European Philosophy: An
Introduction*. London: Routledge, 2001.

Copleston, F. Charles. "Pantheism in Spinoza and the German Idealists."
Philosophy, 21, no 78 (1946): 42-56.

Forster, Michael. N, "Herder and Spinoza." İçinde *Spinoza and German
Idealism*, editörler Eckart Förster and Yitzhaky Melamed, 59-84.
Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Hoffmeister, Johannes, editör. *Briefe von und an Hegel, Vier Bände, Band I:
1785-1812*. Hamburg: Felix Meiner, 1969.

Lauth, Reinhard. *Die Entstehung von Schellings Identitätphilosophie in der
Auseinandersetzung mit Fichtes Wissenschaftslehre (1795-1801)*.
München: Karl Alber, 1975.

Lenoir, Frederick. *Spinoza Mucizesi*. Çeviren Aslı Sümer. İstanbul: Türkiye
İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.

Nassar, Dalia. "Spinoza in Schellings Early Conception of Intellectual
Intuition." İçinde *Spinoza and German Idealism*, editörler Eckart
Förster and Yitzhaky Melamed, 136-155. Cambridge: Cambridge
University Press, 2012.

Pieper, Annemarie. "'Ethik à la Spinoza.' Historisch-systematische
Überlegungen zu einem Vorhaben des jungen Schelling.", *Zeitschrift
für philosophische Forschung* 31, no 4 (1977): 545-564.

Sandkaulen-Bock, Birgit. *Ausgang vom Unbedingten: Über den Anfang in
der Philosophie Schellings*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht,
1990.

- Schelling, Frederich Wilhelm Joseph. *Sämmtliche Werke*. Editör Karl Friedrich August Schelling. Stuttgart: J. G. Cotta, 1859.
- Scholz, Heinrich, editör. *Die Hauptschriften zum Pantheismusstreit zwischen Jacobi und Mendelssohn*. Berlin: Reuther und Reichard, 1916.
- Solé, Maria J. "Almanya'da Spinoza." Çeviren Sinem Özer. İçinde *Spinoza Daima*, editör Cemal Bali Akal, 86-101. İstanbul: Zoe Kitap, 2019.
- Spinoza. *Etika*. Çeviren Hilmi Ziya Ülken. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2011.
- Tatián, Diego. *Spinoza Bir Başlangıç*. Çeviren Ali Dokuzlu. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2019.
- White, Alan. *Schelling: An Introduction to the System of Freedom*. New Haven: Yale University Press, 1983.
- Wolfinger, Franz. *Denken und Transzendenz, zum Problem ihrer Vermittlung: der unterschiedliche Weg der Philosophien F.H. Jacobis und F.W.J. Schellings und ihre Konfrontation im Streit um die Göttlichen Dinge (1811/12)*. U.K.: Lang, 1981.
- Zelyut, Solmaz. *Spinoza*. İstanbul: Say Yayınları, 2021.

SCHELLING'İN FELSEFENİN İLK İLKESİ OLARAK BEN YA DA İNSAN BİLGİSİNDEKİ
KOŞULSUZ ÜZERİNE ADLI ESERİNDEKİ SPİNOZA OKUMASI
Oya Esra BEKTAŞ